

Motion till riksdagen 2018/19:393

av Jonas Sjöstedt m.fl. (V)

Samers rättigheter

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillse att en oberoende sanningskommission om relationen mellan svenska staten och det samiska folket etableras, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen snarast bör återkomma till riksdagen med ett förslag om att ratificera ILO-konvention 169 och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att FN:s urfolksdeklaration snarast bör implementeras i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta fram ett förslag till konsultationsordning som baserar sig på fritt informerat förhandssamtycke och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda frågan om resurstilldelning till Sametinget, samebyar och samiska organisationer för konsultation och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning för att utreda ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning som ska återkomma med ett förslag om en samlad samepolitik och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Sverige erkände samerna som urfolk 1977. Enligt folkrätten har urfolk särskilda rättigheter utöver de rättigheter som följer av ställningen som nationell minoritet. Det handlar om rätt till självbestämmande och rätt till de landområden de traditionellt bebor. Samerna bor i Ryssland, Finland, Norge och Sverige. Detta stora landområde kallas för Sápmi. Sápmi breder ut sig över hela den norra delen av Nordkalotten. Forskning visar

att samerna har en lång sammanhängande historisk anknytning till de områden där de bedrivit sin näring och utvecklat sin kultur. De fanns i Sápmi långt innan nationsgränserna upprättades. Svenska statens behandling av samerna och samiska frågor är dessvärre en mörk historia. Från det att den svenska majoritetsbefolkningen började befolka och bruka marken i de inre delarna av Norrland, i strid med den s.k.

Lappkodicillen från 1751 som reglerade den gränsöverskridande renskötelsen och gav samerna rätt att fritt röra sig över gränsen, försvårades samernas möjligheter att använda marken för renbete, jakt och fiske. Samer har också använts för tvångsarbete och de har tvångsförflyttats.

Under de sista decennierna av 1800-talet influerade rasbiologin svensk samepolitik. Politiker och forskare påstod och sökte belägg för att samerna var födda med vissa ”rasegenskaper” som gjorde att de var underlägsna den övriga befolkningen. Offentliga forskningsanslag användes för att mäta och jämföra kraniers form hos den svenska majoritetsbefolkningen, samer och sverigefinnar. Mätningen gjordes både på levande människor och genom att gräva upp gravar. Långskallar ansågs högre stående än kortskallar, dit samer räknades. 1 300 levande samer undersöktes och fotograferades, vuxna och barn, med och utan kläder. År 1922 grundades det offentligt finansierade rasbiologiska institutet i Uppsala, det första i världen. Institutionen hade politikernas uppdrag att upprätthålla hög kvalitet på den svenska folkstammen, vilket innebar att rasblandning skulle undvikas. Även om samer inte var direkt utpekade som en grupp som skulle utsättas för tvångssterilisering är det ändå tydligt att många samer utsattes för dessa övergrepp som utfördes från mitten av 1930-talet till mitten av 1950-talet. Länge gick statens samepolitik ut på att särskilja och stigmatisera samerna. Samer ansågs endast lämpade för att leva på det traditionellt samiska sättet och det infördes bestämmelser som inskränkte samers möjligheter till att bedriva jordbruk och bygga fasta bosättningar. Barnen fick inte gå i den vanliga folkskolan. 1928 beslutade riksdagen att de samer som inte var renskötare inte heller skulle ha några samiska rättigheter. De fick t.ex. ingen särskild rätt att jaga och fiska i de områden där deras förfäder levde. På så sätt drog staten en skarp gräns mellan de samer som lever på renskötsel och de som försörjer sig på annat sätt.

2.1 Inrätta en sanningskommission

Samers rättigheter har stärkts de senaste decennierna, men de övergrepp och den diskriminering som svenska staten har utsatt samer för och som fortfarande pågår på många plan är ofta okänd för både beslutsfattare och allmänhet. Internationella organ som FN och Europarådet påtalar återkommande brister i hur Sverige respekterar samers rättigheter som urfolk och hur diskriminering påverkar samers situation. Civil Rights Defenders (CRD) rekommenderar att Sverige inrättar en sanningskommission.

Diskrimineringsombudsmannen (DO) och Sametinget har också pekat på behovet av en förändring och efterlyst åtgärder som tar avstånd från och bryter med det koloniala arvet och diskriminerande strukturer. Även samiska organisationer har lyft frågan. Vänsterpartiet instämmer i detta och anser att en sanningskommission bör etableras. En sanningskommission kan sammanställa och beskriva övergrepp och oförrätter som ägt rum genom att bl.a. låta enskilda som på olika sätt drabbats få berätta sin historia. Kommissionen bör utreda den svenska statens övergrepp mot samer och samers mänskliga rättigheter samt komma med förslag på lämpliga åtgärder för att stärka samers ställning och komma till rätta med det historiska traumat. En sannings-

kommission är nödvändig för att den svenska samepolitiken ska kunna utvecklas och måste kopplas till kompensatoriska och framåtsyftande åtgärder samt ha ett oberoende mandat. Flera andra länder, t.ex. Kanada, har arbetat med olika slags sannings- och försoningskommissioner i förhållande till sitt urfolk. Dessa erfarenheter kan användas för att skapa ett tillvägagångssätt som passar både samerna och svenska staten. Enligt Vänsterpartiets mening måste en sanningskommission inrättas för att övriga förslag i bl.a. denna motion ska kunna få avsedda effekter. Regeringen bör inrätta en oberoende sanningskommission om relationen mellan svenska staten och det samiska folket. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.2 Urfolkskonventionen ILO 169

FN:s rasdiskrimineringskommitté har vid ett flertal tillfällen kritiserat Sverige för brister när det gäller samernas rättigheter som urfolk. År 2013 kritiserades Sverige för att inte ta tillräcklig hänsyn till samebyarna i samband med gruvetableringar och kommittén uppmanade då även den svenska regeringen att stoppa processen kring en etablering av en nickelgruva i Rönnbäcken i väntan på vidare granskning. 2017 gav rasdiskrimineringskommittén samebyn rätt i saken – regeringens beslut om en gruvetablering är ett ingrepp i samebyns egendomsrätt. Kommittén har även uttryckt oro över att den svenska minerallagen tillåter stora industriprojekt och andra aktiviteter inom samiskt område, utan samernas fria och informerade förhandssamtycke. Kommittén har vidare rekommenderat Sverige att ändra lagstiftningen för att ge samerna ett större inflytande över sitt landområde så att samernas rättigheter överensstämmer med FN:s konventioner. Under den senaste granskningen våren 2018 uttalade rasdiskrimineringskommittén stark kritik mot att Sverige inte uppnått resultat på området sedan 2013.

Gruvindustrin är en strategiskt viktig näring för Sverige, inte minst i regioner som tidigare drabbats av hög arbetslöshet och utflyttning. Samtidigt har gruvbrytning en mycket stor påverkan på miljö och omgivande samhällen. Det finns en stark opinion för att bevara ovärderliga naturvärden och garantera långsiktiga förutsättningar för lokalsamhälle och urfolk. Den svenska minerallagen är exceptionellt förmånlig för gruv- och prospekteringsbolag, samtidigt som alltför lite hänsyn tas till dem som påverkas av verksamheten. Vänsterpartiet menar därför att det är rimligt att ställa krav på gruvans ekonomi så att det finns pengar även för miljökostnaderna, att de som bor i eller använder området, t.ex. samebyarna, får större inflytande i tillståndsprocessen samt att det införs ett stopp för prospektering i naturreservat, Natura 2000-områden och världsarvsområden. För närvarande har regeringen att ta ställning till etableringen av Kallakgruvan mitt i en av Jåhkågasska samebys smalaste passagager där renarna har strövområde och flyttled. En ny forskningsrapport från Stockholms universitet (*Mining industry perspectives on indigenous rights: Corporate complacency and political uncertainty*, Lawrence & Moritz, 2018) visar att några av toppcheferna inom svensk gruvindustri anser att det inte är relevant att beakta mänskliga rättigheter för urfolket samerna eftersom det inte skedde någon kolonisering i Sverige. Detta är synnerligen problematiskt eftersom det är gruvbolagen som lokalt förhandlar med samebyarna inför nya gruvetableringar. För Vänsterpartiet är det självklart att såväl Sametinget som de samer som berörs ska ha större inflytande i frågor som rör t.ex. land och vatten, bl.a. vid exploateringar.

Det är dock inte bara gruvindustrin och den påverkan den innebär för natur och renskötsel som är problematisk. I dag saknas en helhetssyn över den samlade effekten

som intrång i form av exempelvis avverkningar, byggande av broar, vägar och industrier orsakar i renbetesområden. Samtidigt som Sverige har bestämt sig för att hålla en bärkraftig stam av fyra stora rovdjur plus örn så drivs även en politik som med accelererande hastighet exploaterar de områden där rovdjuren förväntas leva. Det finns således ett stort behov av att koordinera olika politikområden för att det både ska kunna tas välavvägda beslut och för att samernas ursprungsrättigheter ska respekteras och intressekonflikter ska kunna lösas.

2.2.1 Nordisk samekonvention

År 2011 inleddes förhandlingar om en nordisk samekonvention. Förslaget till konvention togs fram av en expertgrupp och remissbehandlades sedan i Sverige, Norge och Finland. Förhandlingarna avslutades i januari 2017 men konventionen har ännu inte antagits. Konventionen är tänkt som en nordisk tillämpning av ILO 169 och är det första regionala urfolksinstrumentet i sitt slag. Konventionen skapar inga nya rättigheter men ska garantera de rättigheter samerna redan har. Den anger vissa minimirättigheter som staterna kan vidareutveckla och ger verktyg för en förbättrad dialog mellan stat, myndigheter och det samiska folket. Vidare är konventionen tänkt att skapa goda förutsättningar för ett förstärkt samiskt inflytande och delaktighet.

Vänsterpartiet hoppas att en nordisk konvention som Sametinget står bakom snart kan vara på plats och leda till förbättringar avseende samers ställning i Sverige och i Norden, men vi anser inte att en nordisk konvention ändrar behovet av att även ratificera ILO 169.

2.2.2 Ratificera ILO 169

ILO:s (International Labour Organization) konvention nr 169 om urfolk och stamfolk innehåller ett antal bestämmelser och åtaganden till skydd för urfolk. Ett grundläggande krav enligt konventionen är att urfolk till fullo ska åtnjuta mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Det måste vidtas åtgärder mot diskriminering samt utformas särskilda insatser som främjar de berörda folkens sociala och ekonomiska rättigheter och som skyddar deras andliga och kulturella värden. Detta innebär bl.a. att det måste vidtas konkreta åtgärder för att skydda samers land, vatten, kultur och miljö. ILO 169 skapar inga nya markrättigheter, men ställer krav på att de markrättigheter som finns ska erkännas och respekteras samt att samernas renskötselrätt respekteras på motsvarande sätt som andra markrättigheter i Sverige. Rättigheternas omfattning måste också klarläggas. De brister som finns i dag gäller den geografiska omfattningen av vinterbete, omfattningen av jakt- och fiskerätt, rätten att upplåta jakt- och fiskerätt och skyddet för renskötselrätten gentemot annan markanvändning. Konventionen ger inte samebyarna vetorätt, däremot rätt till samråd. Redan i dag gäller att samebyarna är sakägare på mark där renskötselrätten gäller.

Det som hindrat en ratificering beror framför allt på att Sverige inte uppfyller förpliktelserna i konventionens artikel 14 om markrättigheter och att frågor kring samernas rätt till land och vatten inte har lösts. Motsättningarna ökar mellan samerna och den bofasta befolkningen när renarna under vintern söker bete på privatägd mark. Även jakt- och fiskerätten i fjällen diskuteras i förhållande till samernas rättigheter som urfolk. Här står olika starka intressen och olika rättigheter mot varandra. Med beaktande av att rennäringen är en central del av samernas kulturutövning har FN:s rasdiskrimineringskommitté uttalat sin oro över förmodade begränsningar i den traditionella

nyttjanderätten till betesmark för renskötelsen. Det s.k. Nordmalingsmålet från 2011, där Högsta domstolen gav samebyar rätt till vinterbete på privat mark, ses visserligen som ett mycket viktigt steg för renskötande samer. Utfallet av domen löser dock inte alla problem, vissa menar att det bara löst ett av problemen just i Nordmaling.

Givetvis får inte ortsbefolkningen inom de områden som berörs av renbetet känna sig åsidosatt och kränkt genom de lösningar som ska garantera renskötande samers rättigheter. Icke renskötande samers rättigheter som urfolk måste också tillgodoses. Samförstånd och samråd måste därför utgöra grunden för den väg framåt som leder till en ratificering av ILO-konventionen. Det är särskilt viktigt att det samiska folket både representeras och på andra sätt involveras och är delaktiga i processen. Något annat vore otänkbart och skulle bara innebära ett upprepande av majoritetssamhällets historia av att exkludera samer i avgörande frågor som handlar om samers liv, hälsa, kultur och framtid. Det krävs dock att regeringen tar förnyade initiativ som kan leda framåt, så att motsättningarna mellan samtliga parter löses. Regeringen har vid flertalet tillfällen under förra mandatperioden angett att de avser att arbeta i riktning mot en ratifikation av ILO 169. I skrivelsen Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter (skr. 2016/17:29) anger regeringen att de i syfte att stärka samernas rättigheter arbetar i riktning mot en ratifikation, men att det ytterst är en fråga för riksdagen. Vänsterpartiet anser att det därför vore lämpligt om regeringen lade fram ett sådant förslag till riksdagen att ta ställning till. Regeringens åtagande avseende ILO 169 bör skärpas och preciseras. Den sammantagna situationen för samerna kräver att regeringen på allvar tar tag i frågan för att kunna garantera samerna deras rättigheter som urfolk. Det krävs ett större engagemang från regeringens sida för att skapa det samförstånd mellan olika intressenter som är en förutsättning för en ratificering av ILO-konventionen. Enligt Vänsterpartiet är en ratificering av ILO 169 grundläggande för att syftet med en konsultationsordning ska kunna uppfyllas (se vidare nedan). Regeringen bör snarast återkomma till riksdagen med ett förslag om att ratificera ILO-konvention nr 169. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.3 Implementera FN:s urfolksdeklaration

FN:s generalförsamling antog 2007 en urfolksdeklaration. Detta kan ses som en historisk milstolpe i kampen för erkännandet av urfolkens mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Urfolksdeklarationen anger en miniminivå för hur urfolksfrågorna bör behandlas i de olika länderna, även om deklarationen inte är juridiskt bindande. Deklarationens tyngdpunkt ligger på rätten till självbestämmande och innehåller även skrivningar gällande urfolkens rätt att äga, bruka och kontrollera land, territorier och naturresurser. För att deklarationen ska nå sitt syfte är det viktigt att implementeringen av urfolksdeklarationen sker så att lokala konflikter och missuppfattningar kan undvikas.

Rätten till självbestämmande såsom den uttrycks i deklarationen innefattar det samiska folkets rätt att fritt avgöra sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling samt kontrollera och besluta över sina egna naturresurser. En central del i urfolksdeklarationen är rätten till fritt och informerat förhandssamtycke (FPIC, se nedan). Det innebär att urfolk har rätt att bli konsulterade, informerade och fatta beslut i frågor som berör dem och deras rättigheter, utan påtryckningar utifrån. Deklarationen understryker vidare samernas rätt att stärka sina särskilda politiska, juridiska och ekonomiska institutioner, vilket inkluderar såväl folkvalda samiska parlament och gemensamma

samiska parlamentariska råd som traditionella lokala ekonomiska och kulturella strukturer såsom samebyar, renbeteslag och sjösamiska gemenskaper. Syftet med ”särbehandlingen” av urfolk och minoriteter är att alla ska ha samma rättigheter, att minoritetskulturer ska ha samma beskydd som tillkommer majoritetskulturen.

FN:s råd för mänskliga rättigheter noterade 2010 att Sverige stöder urfolksdeklarationen men inte tillämpar de rättigheter den innehåller. Sverige rekommenderades att implementera deklarationen och etablera mekanismer för detta i samarbete med det samiska folket. FN:s rasdiskrimineringskommitté har nyligen kritiserat bristerna när det gäller samernas inflytande och framför allt bristen på fritt informerat samtycke.

Sverige har haft över tio år på sig att implementera FN:s urfolksdeklaration och nästan 30 år på sig att ratificera ILO 169. Det är genant att ett land som Sverige bryter mot grundläggande folkrättsliga principer som ska ge urinvånare möjlighet att upprätthålla sin kultur. Enligt Vänsterpartiet är en implementering av urfolksdeklarationen grundläggande för att syftet med en konsultationsordning ska kunna uppfyllas (se vidare nedan). FN:s urfolksdeklaration bör därför snarast implementeras i Sverige. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.4 Europarådets resolution om skydd för nationella minoriteter

I september 2018 antog Europarådets ministerkommitté en resolution om Sveriges skydd för nationella minoriteter. I resolutionen uppmanas Sverige bl.a. att öka möjligheterna för samerna att delta i processer på både lokal, regional och nationell nivå när beslut fattas som påverkar deras traditionella områden. Vidare uppmanas Sverige att initiera en sannings- och försoningsprocess med samerna kring de brott mot de mänskliga rättigheterna som begåtts mot dem. Sverige står bakom resolutionen tillsammans med de övriga medlemsländerna i Europarådet. För Vänsterpartiet visar detta sammantaget med den tidigare kritik som riktats mot Sverige att regeringen inte längre kan undgå att ta dessa frågor på allvar.

2.5 Konsultationsordning i frågor som rör det samiska folket

2.5.1 Regeringens förslag till konsultationsordning

Regeringen har tagit fram en promemoria med förslag till en konsultationsordning (Konsultation i frågor som rör det samiska folket Ds 2017:43). I promemorian föreslås en ny och särskild ordning för konsultation i frågor av särskild betydelse för samerna. Konsultationsordningen föreslås gälla utöver annan samrådsskyldighet enligt gällande lagstiftning. Förslaget innebär, enligt promemorian, en skyldighet för regeringen, en statlig förvaltningsmyndighet, ett landsting eller en kommun att konsultera Sametinget i frågor som kan få särskild betydelse för samerna. Om det finns skäl för det ska också andra samiska organisationer eller samebyar konsulteras. Förslaget har varit ute på remiss. Vänsterpartiet har tagit del av såväl förslaget som remissvar. Dessvärre är vår sammantagna bedömning att regeringens föreslagna konsultationsordning inte ger samerna den rätt till inflytande som ILO 169 och FN:s urfolksdeklaration kräver. Förslaget uppfyller därför inte de krav som ställs på Sverige enligt folkrätten. Vidare anser vi att det är en stor brist att varken Sametinget, samebyar eller samiska organisationer föreslås få en särskild rätt att begära konsultation. I den norska

motsvarigheten till konsultationsordning har Sametinget rätt att ta upp frågor där tinget önskar att konsultation genomförs. Rimligen borde en motsvarande regel där förutom Sametinget även samebyar och samiska organisationer har rätt att initiera konsultation införas i en svensk konsultationsordning.

2.5.2 Fritt informerat förhandssamtycke

Rätten till fritt informerat förhandssamtycke (Free Prior and Informed Consent, FPIC) innebär att urfolk har rätt att bli konsulterade, informerade och har rätt att fatta beslut i frågor som berör dem och deras rättigheter, utan påtryckningar utifrån. FPIC är en grundläggande princip i folkrätten rörande staters relation till sina urfolk. Principen är central i FN:s urfolksdeklaration. Vänsterpartiet har i likhet med flera remissinstanser uppmärksammat att regeringen inte baserar sitt förslag till konsultationsordning (Ds 2017:43) på principen om rätt till fritt informerat förhandssamtycke. Regeringen gör inte heller någon utredning om vad FPIC-principen innebär för den svenska statens relation till samerna eller hur principen bör komma till uttryck i lagstiftningen. Detta är en stor brist som gör att samerna riskerar att bli utan verklig självbestämmanderätt. Såväl Civil Rights Defenders som Amnesty International och Sametinget gör liknande bedömningar i sina remissvar. Förslaget om en konsultationsordning har utarbetats utifrån förslaget till nordisk samekonvention. Dock har förslaget till nordisk samekonvention inte antagits ännu. Frågan om en konsultationsordning hänger även nära samman med implementeringen av FN:s urfolksdeklaration, ratificeringen av ILO 169 och tillsättandet av en sanningskommission. Vänsterpartiet anser att de olika processerna rimligtvis bör genomföras i ett samlat förfarande. Vi förutsätter att detta arbete sker i nära samråd mellan regeringen och Sametinget, samebyar och andra samiska organisationer.

Regeringen bör ta fram ett förslag till konsultationsordning som baserar sig på principen om fritt informerat förhandssamtycke. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.6 Resurser till Sametinget, samebyar och samiska organisationer

Samebyar och samiska organisationer har begränsande ekonomiska resurser. Många samebyar har även stora skulder till följd av rättsliga tvister om landområden etc. I förslaget till konsultationsordning (Ds 2017:43) gör regeringen bedömningen att Sametinget, samebyar och samiska organisationer kommer att få en ökad arbetsbörda till följd av den nya ordningen. Regeringen bedömer därför att personalresurser bör tillföras Sametinget och att SSR (Svenska Samernas Riksförbund) bör tillföras resurser. Vidare skriver regeringen att även andra organisationer kan förväntas delta i växande utsträckning i konsultationer. Dock nämns i förslaget inget om ökade kostnader för dessa organisationer eller för enskilda samebyar (s. 93). För att en konsultationsordning ska kunna uppfylla sitt syfte behöver berörda samiska parter tillräckliga resurser. Regeringen bör därför utreda frågan om resurstilldelning för Sametinget, samebyar och samiska organisationer för konsultation. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.7 Sametinget

Sametinget bildades 1993 som en officiell representant för den samiska befolkningen och för att förbättra möjligheterna att förvalta och bevara den samiska kulturen. Det är dock inget organ för självstyre. Sametinget är ett framröstat parlament, men också en myndighet under Landsbygdsdepartementet med förvaltande uppgifter.

Sedan 1993 har samernas folkrättsliga ställning utvecklats och Sverige erkänner i dag samernas rätt till kulturell autonomi, vilket förutsätter visst självstyre. Rätten till självstyre står dock i konflikt med rollen som förvaltningsmyndighet under regeringen. Det innebär bl.a. att Sametinget inte fritt förfogar över sina ekonomiska medel och i princip har en lydndsplikt gentemot regeringen. Detta konstaterades bl.a. i utredningen Sametingets roll i det svenska folkstyret (SOU 2002:77). Utredningen föreslog att frågan om ett stärkt självstyre skulle utredas vidare i en parlamentariskt sammansatt kommitté, ett förslag som tillstyrktes av de flesta remissinstanserna.

Utredningen hade flera andra förslag om hur Sametingets ställning skulle kunna stärkas och några av dem har förverkligats i och med beslut i riksdagen 2006. I proposition 2005/06:86 skriver den dåvarande regeringen att det samiska självbestämmandet tills vidare ska ökas genom att Sametinget som myndighet successivt ges fler myndighetsuppgifter som berör samiska förhållanden och att det därmed inte finns anledning att utreda om Sametinget kan vara ett organ för självstyre.

I en utvärdering av handlingsplanen för de mänskliga rättigheterna (SOU 2011:29) framgår att FN:s särskilda urfolksrapportör 2011 påpekade behovet av att stärka Sametingets självständighet som självstyrande organ. Rapportören rekommenderade regeringen att tillsammans med Sametinget överväga flera områden där Sametinget kan ges ökad eller t.o.m. ensam beslutanderätt. Rapportören bedömde även Sametingets dubbla roller som både folkvald församling och statlig förvaltningsmyndighet som särskilt problematiska eftersom det innebär att tinget i sin roll som förvaltningsmyndighet kan tvingas genomföra beslut i konflikt med vad det i sin roll som folkvald församling anser vara bäst för samerna.

Mot bakgrund av Sametingets centrala roll för samernas rätt till självbestämmande m.m. kom Vänsterpartiet i förra årets budgetproposition överens med regeringen om att öka anslaget till Sametinget med 11 miljoner kronor för 2018 och 16 miljoner kronor fr.o.m. 2019. Förstärkningen av anslaget till Sametinget är viktigt, men behovet av att göra en ordentlig utredning av frågan om ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller kvarstår. Det är av särskilt stor vikt att det samiska folket både representeras och på andra sätt involveras och är delaktigt i en sådan utredning. Regeringen bör tillsätta en parlamentariskt sammansatt utredning för att utreda ett utökat samiskt självstyre och Sametingets dubbla roller. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

2.8 En samlad samepolitik

Sveriges samepolitik har historiskt baserats på statens slutsatser om vilka behov samerna haft. Politiken har utformats utan delaktighet från samerna själva, och utformningen av dagens lagstiftning utgör inget undantag. Staten har på så sätt haft en normbildande inverkan på det samiska samhället och dess struktur.

Sverige har som ovan berörts ännu inte implementerat FN:s urfolksdeklaration eller ratificerat urfolkskonventionen ILO 169. Om och när detta sker kommer grunderna och

utformningen av den svenska samepolitiken sannolikt att se väsentligt annorlunda ut jämfört med i dag.

Vänsterpartiets förhoppning är naturligtvis att detta sker inom en mycket snar framtid. Oavsett när detta sker så behöver det snarast tas ett helhetsgrepp om samepolitiken. Det är inte minst mycket angeläget att minska de spänningar och konflikter som finns dels mellan renägande samer och icke renägande samer, dels mellan samers intresse av tillgång till betesmark och liknande och företags med fleras intresse av marktillgångar för exempelvis gruvbrytning och prospektering. Därför behöver en samlad samepolitik ta i beaktande hur olika berörda grupperns intressen tas tillvara.

Samtidigt som rennäringen och renskötseln anses vara en förutsättning för den samiska kulturens fortsatta existens och dessutom räknas som ett riksintresse, har rennäringens markanspråk ofta fått träda tillbaka för andra viktiga markanvändningsintressen. Gruvbrytning, vattenkraftsutbyggnad och utbyggnad av vägar har lett till förluster av renbetesmark och till att flyttningsleder stängts av. I samband med arbetet med en samlad samepolitik bör det därför även göras en översyn av riksintressebegreppet och hur det tillämpas när två riksintressen står emot varandra.

Våren 2016 kom tingsrättsdomen i den mångåriga tvisten mellan Girjas sameby och svenska staten. I målet som rörde jakt- och fiskerätt, hävdade Girjas sameby å sin sida att den har ensamrätt till småviltsjakt och fiske inom samebyns område på kronomarken ovanför odlingsgränsen, enligt urminneshävd och rättigheter som urfolk. Staten å sin sida hävdade dock att denna jakt- och fiskerätt inte är en urminneshävd utan i stället en form av sedvanerätt. Gällivare tingsrätt fastslog i sin dom att samebyn sedan urminnes hävd har rätt till jakten och fisket på sina marker och att staten därmed inte har rätt att upplåta småviltjakt och fiske. Hovrätten för Övre Norrland meddelade dom i målet i januari 2018. Hovrätten fastställde att samebyn har bättre rätt än staten till jakt efter småvilt och till fiske, men till skillnad från tingsrätten avlog hovrätten byns yrkande om att utan statens samtycke kunna upplåta sin rätt till jakt och fiske.

För att undvika ytterligare rättsliga tvister och för att stärka förutsättningarna för olika samiska näringar utöver renskötseln såsom fiske, småviltsjakt och hantverk behöver den svenska politiken som ovan påpekats koordineras på en rad områden.

När de samerättsliga frågorna i olika sammanhang diskuteras ligger fokus allt som oftast på renskötselrätten och frågeställningar som är knutna till hur mark och naturresurser kan brukas i förhållande till annan markanvändning. Frågeställningar kopplade till den enskildes rättigheter och lagstiftningens konsekvenser ur ett genusperspektiv diskuteras sällan.

Rennäringslagen, som reglerar villkoren för samebyar och renskötsel, innehåller många gamla uttryck, såsom husfolk, och ett gammaldags tänkande som har tagits bort i all annan lagstiftning. Även om lagstiftningen kring rennäringen har ändrats genom åren, 2006 gjordes exempelvis rennäringslagen könsneutral, så har den inneburit att kvinnornas status både varit beroende av männen och uttryckligen kopplats till renskötseln. Att kvinnor under så lång tid marginaliserats genom lagstiftningen har medfört att ojämlika maktstrukturer har skapats och förstärkts inom det samiska samhället och inom samebyarna.

Samebyn är en ekonomisk och administrativ sammanslutning som regleras i rennäringslagen. Det finns 51 samebyar i Sverige inom det s.k. renskötselområdet som sträcker sig från Idre och Dalarna i söder till Könkämä och Treriksröset i norr. Rätten att bedriva renskötsel i Sverige tillkommer enligt rennäringslagen den samiska befolk-

ningen, men för att få utöva den rätten måste man vara medlem i en sameby. Av alla samer i Sverige är det bara ungefär 10 procent som är medlemmar i någon sameby.

I rennäringslagen återfinns bestämmelser om att samebyn ska fatta beslut som utgår från allas bästa samtidigt som den avgörande faktorn för vilket inflytande den enskilde har är medlemskapet. Rennäringslagens bestämmelser om medlemskap påverkar bl.a. vem som får rösta i olika frågor. Avgörande för vilket inflytande den enskilde har är om hen är att betrakta som renskötande medlem samt i vissa fall även hur många renar hen innehar. Vi anser att det är rimligt att den demokratiska principen om en röst per person även ska gälla i lagstiftning som rör rennäringen och samebyarna. Lagens konstruktion och reglerna om medlemskap får konsekvenser vid exempelvis bodelning vid dödsfall, skilsmässa eller separation.

I arbetet med en framtida samlad samepolitik behöver rennäringslagen ses över och i samband med det är det även viktigt att beakta vilka direkta och indirekta konsekvenser lagstiftningen har ur ett jämställdhetsperspektiv. Det är inte eftersträvansvärt att reglera alla förhållanden genom lag, men det bör finnas en koppling mellan det faktum att tidigare och i viss mån nuvarande lagstiftning har marginaliserat kvinnor och cementserat vissa maktstrukturer i samebyn.

Under de senaste mandatperioderna har regeringen vid flera tillfällen hänvisat till att förslag i tidigare betänkanden, liksom förslag inom rennäringsområdet, bereds inom Regeringskansliet med syfte att lägga fram en samlad samepolitisk proposition. Någon sådan proposition har dock inte lagts fram. Vänsterpartiet anser att det är hög tid att så sker. Inte minst med tanke på den alarmerande situation som många av dagens unga samer befinner sig i och som leder till att fler begår självmord. Många unga samer lider av psykisk ohälsa och upplever stora utmaningar och svårigheter som skiljer sig från majoritetsbefolkningen. Det gäller särskilt renskötarna, där många saknar en framtidstro och där dagens verklighet innebär att det är väldigt svårt att överleva på renskötseln. Förutom den rent ekonomiska aspekten finns det även sociala aspekter och förväntningar på de unga att bära den samiska kulturen och ansvara för dess fortlevnad.

Våren 2015 fick Sametinget i uppdrag av regeringen att kartlägga den forskning som finns om samers psykosociala hälsa och föreslå åtgärder. Ett år senare presenterades resultatet i rapporten Kunskapssammanställning om samers psykosociala ohälsa, som behandlar områden som självmord, diskriminering, ohälsa och våldutsatthet. Den forskning och kunskap som finns visar att det är främst bland unga samer som självmordstankar är vanligt. Ohälsan är större bland samiska unga jämfört med andra jämnåriga norrländska ungdomar. Mer än hälften, 53 procent, av unga samiska kvinnor har haft självmordstankar. Var tredje ung renskötare, 18–28 år, har på allvar övervägt självmord. Var femte vuxen renskötare har haft självmordsplaner, jämfört med var tionde norrlänning. Det är även många som försöker begå och har begått självmord. Under tidigt 2000-tal tog fyra unga renskötande samer på kort tid livet av sig i Rans sameby i Västerbotten och det finns fler samebyar där liknande tragedier inträffat.

Ökad risk för psykisk ohälsa och självmord bland urfolk är dock inte ett nytt fenomen. Under mitten av 1980-talet svepte en våg av självmord in över det lilla samhället Karasjok i Nordnorge. Det är en samisk bygd och de som tog livet av sig var nästan uteslutande unga samer. Samma sak har även drabbat samhällen som Kulusuk på östra Grönland och Nunavut i norra Kanada.

I våras beviljade regeringen en medelsansökan som Västerbottens läns landsting, Region Norrbotten och Region Jämtland/Härjedalen tillsammans med Sametinget, Svenska Samernas Riksförbund, Landsförbundet svenska samer, riksorganisation

Samerna, SameÄtnam och SámiNuorra, skickat in avseende att starta ett kunskapsnätverk för samers hälsa. Kunskapsnätverket ska bl.a. bidra till att förbättra tillgången till hälso- och sjukvård som tar hänsyn till samers språk och kultur. Inom ramen för kunskapsnätverket ska en samlad strategi för ökad kunskap om samers hälsa tas fram. Arbetet ska slutredovisas till regeringen senast den 31 januari 2020.

Det är viktigt att kunskapen om den samiska kulturen och de problemställningar urfolk står inför förbättras både på det nationella planet och inte minst inom hälso- och sjukvården. Liksom vi skriver i denna motion behöver en rad åtgärder vidtas för att förbättra samernas situation och skapa förutsättningar för samernas fortlevnad. Det handlar inte bara om att se till att människor överlever utan även att urfolksrättigheterna beaktas och att det finns reella förutsättningar för den samiska kulturen och det samiska språket att fortsätta att existera och utvecklas på sina egna villkor.

Hösten 2016 gav regeringen en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn och analys av lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk samt angränsande frågor. Utredaren skulle även föreslå åtgärder i syfte att säkra efterlevnaden av de nationella minoriteternas rättigheter. Betänkandet Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik (SOU 2017:60) låg till grund för proposition 2017/18:199 En stärkt minoritetspolitik. Varken utredningens direktiv, utredningen eller propositionen har dock uppmärksammat den särskilda ställning samer har i egenskap av att vara ett urfolk. Vänsterpartiet anser att en översyn bör göras där utgångspunkten är samernas särställning som urfolk. En utredning som har till uppdrag att presentera förslag på en genomgripande och samlad samepolitik bör därför snarast tillsättas. I denna process är det särskilt viktigt att det samiska folket både representeras och på andra sätt involveras och är delaktiga i utredningen. Något annat vore otänkbart och skulle bara innebära ett upprepande av majoritetssamhällets historia av att exkludera samer i avgörande frågor som handlar om samers liv, hälsa, kultur och framtid. Regeringen bör tillsätta en utredning som ska återkomma med ett förslag om en samlad samepolitik. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Jonas Sjöstedt (V)

Jens Holm (V)

Birger Lahti (V)

Linda Westerlund Snecker (V)

Maj Karlsson (V)

Karin Rågsjö (V)

Mia Sydow Mölleby (V)